

ДО ІСТОРІЇ ЗВ'ЯЗКІВ ГАЛИЦЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ З ВУАН У 1920-х РОКАХ¹

У приватному архіві родини Крип'якевичів зберігається досить ґрунтовна записка Івана Петровича, надіслана до Києва восени 1928 р., про розширення співробітництва киян з галицькими дослідниками, насамперед у царині регіональних студій “та уведення її у постійні норми і більш широку систему”², тобто створення постійно діючої групи вчених ВУАНу Галичині. Ця ідея за великим рахунком не була новою, ні несподіваною.

Нагадаємо, що саме у Львові було засновано Науковетовариство ім. Т. Шевченка, що стало справжнім прообразом, моделлю майбутньої офіційної Української Академії наук. Власне так оцінював його М. Грушевський виступивши з нагоди ювілею Всеукраїнської Академії наук програмною статтею “Три академії”: “...Науковетовариство ім. Шевченка дійсно перетворилось в поважну наукову установу і в початку ХХ століття придбало собі в науковому світі ролю і значіння фактичної, хочі безпритульної української академії...”³ Таким чином, “постулат Української Академії Наук як маніфестації культурної і національної рівноправності Українського Народу з іншими культурними націями був виставлений з кінцем 1880 рр. після того, як протягом 1860–1880-х років завели свої академії майже всі слов'янські народи”⁴. Причому орієнтувались вони не на берлінсько-віденсько-петербурзький манер, з переважанням математично-природничих наук, а на кшталт французько-бельгійський з переважанням історично-мистецьких дисциплін. Зокрема, 1866 р. було засновано Югославську Академію наук, 1871 р. в Польську Академію наук перетворено краківське Науковетовариство, 1886 р. з Сербського наукового товариства постає Сербська Академія наук, 1889 р. засновано Чеську Академію наук і мистецтв, 1911 р. на Академію наук перетворено Болгарське науковетовариство. У цьому ж руслі були і зусилля провідників українського національного руху.

У лютому 1889 р. львівська “Правда” повідомила про намір перетворити товариство ім. Шевченка в наукове “заложити при нім суто науковий орган і добитися від австрійського уряду перетворення його в Українську Академію Наук...” (М. Грушевський). Ініціаторами були члени київського гуртка Антоновича–Рильського–Михальчука–Кониського. Однак в реальності тоді “не передбачалось ніяких перспектив для перетворення її в офіціальну академію в рямцях австрійської конституції”⁵.

Українська Академія таки була створена, правда лише в 1918 р., і то не у Львові, а в Києві. І лише з поверненням у радянську Україну М. Грушевського вона отримує новий науковий дослідницький імпульс. З'являються нові перспективи і напрямки роботи.

Оскільки М. Грушевський слідом за В. Антоновичем надавав великого значення дослідженню історичного районузнавства України, то з його ініціативи в середині 1920-х рр. при Історичній секції у складі Кафедри історії українського народу було створено регіональні

¹ Скорочений варіант доповіді, виголошеної 2 липня 2005 р. на семінарі “Львовознавчі дослідження І. Крип'якевича”. Повний текст разом із запискою І. Крип'якевича “Про кооперацію галицьких дослідників з Українською Академією Наук в обсягу історичних наук” буде опублікований у збірнику “Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві” (частина 2).

² Крип'якевич І. Записка про кооперацію галицьких дослідників з Українською Академією Наук в обсягу історичних наук // Родинний архів Крип'якевичів. – Папка № 120: “Міста України XV–XVII ст.”.

³ Грушевський М. Три академії // Український історик. – Т. XX. – Ч. 2–4. – С. 136.

⁴ Там само. – С. 135.

⁵ Там само. – С. 136.

комісії: Комісія дослідження історії Києва та Правобережжя (перша назва – Комісія старого Києва), Комісія Лівобережжя і Слобожанщини, Комісія Полудневої (Степової) України та Комісія дослідження історії Західної України⁶, що мали не лише розширити ареал дослідницьких робіт вчених, а й залучити до роботи у ВУАН нові наукові кадри з периферії, тобто перетворити ВУАН не номінально, а реально у всеукраїнський науковий осередок. За словами самого М. Грушевського ці комісії мали становити “асоціацію історичного районузнавства України, що ставлять своїм завданням спільними силами – академічного осередка і місцевими, розвивати дослід тих історично-даних районів, з яких складалася українська земля в минулому і дає їх відчувати в сучасному”⁷. Комісія Західної України була особливою хоча б тому, що ареалом свого дослідження мала територію, що не входила до складу радянської України, а це обмежувало й утруднювало роботу вчених. Необхідні були нові форми, і одним із таких можливих напрямів удосконалення роботи комісії, і не лише її, мала б бути пропозиція І. Крип’якевича.

Слід зазначити, що ще до цього багато галицьких дослідників мали широкі, але спорадичні контакти з ВУАН. Однак для справжньої реалізації потенціалу львівських дослідників цього було мало.

У записці, надісланій у вересні 1928 р. на ім’я М. Грушевського з яким І. Крип’якевич щойно відновив зв’язки, історик окреслює широку програму дослідницьких і організаційних робіт на базі Львова як потужного наукового осередку. Зокрема, пропонувалося збирання етнографічного, історико-культурного і лінгвістичного матеріалу анкетним способом у Карпатах, Поліссі та на Волині. Тут мали б активно працювати Культурно-історична комісія, Комісія історичної писемності, Етнографічна комісія та Комісія звичаєвого права. Як відомо, в довоєнні роки центром збирання такого роду завдяки енергії В. Гнатюка була Етнографічна Комісія НТШ у Львові, і, як зазначає І. Крип’якевич, “тепер Львівська комісія починає наново працювати – у відповідних відносинах – могла б стати посередником збірці матеріалів і для київських комісій.

Для цього було б потрібне:

1) Поставання до Галичини анкетних листків до різних тем дослідження...; 2) установа окремих стацій для збирання матеріалу в особливо інтересних околицях...; 3) популяризація і пропаганда робіт комісій в галицькій пресі...”

Всеукраїнський археологічний комітет і Археологічна секція мали б звернути увагу на роботу таких галицьких археологів, як Ю. Полянський, що дослідив понад 30 стоянок палеоліту на Підкарпатті і потребував серйозної фінансової підмоги для продовження дослідів, Я. Пастернак, що розпочав розкопки княжої доби, та вчитель, аматор з Холмщини Семен Любавський, автор популярних статей про Червень та інші города.

У галузі мистецтвознавства І. Крип’якевич пропонує киянам розгорнути співпрацю з І. Свенціцьким, у галузі архітектури – з В. Січинським. Інвентаризацією галицької мистецької старовини в цей час займався у Львові М. Голубець

⁶ М. Грушевський ініціював створення цілої низки комісій у складі ВУАН: Культурно-історичної комісії (М. Грушевський – голова, К. Грушевська – секретар), Археологічної комісії (М. Грушевський – голова, О. Гермайзе – керівник комісії), Комісії старої історії України (М. Грушевський – голова, О. Андріяшев – керівник комісії), Комісії української історіографії (М. Грушевський – голова, Д. Юркевич – секретар), Комісії історичної писемності (М. Грушевський – голова, К. Грушевська – керівник), Комісії нової історії України (М. Грушевський – голова, К. Копержинський – керівник). Див.: *Винар Л. Михайло Грушевський і його концепція трьох київських академій.* – С. 307.

⁷ Цит. за: *Папакіна Т.* Комісія дослідження історії Західної України Всеукраїнської Академії наук: науково-бібліографічний доробок (1925–1933) // *Бібліографічний вісник.* – 2001. – № 3. – С. 36.

Особливо великі вимоги ставились перед Археографічною комісією, і не лише у виданні суто західноукраїнських джерел, а й у залученні галицьких вчених до збору матеріалу з історії козаччини. Окрім того, тут було досить велике поле і для співпраці з окремими регіональними комісіями ВУАН які “моглиб добути при допомозі галицьких істориків не раз важні джерела, що переховуються в галицьких і польських архівах; особливо в часи австрійсько-німецьких і польських наступів на Україну захоплено і перевезено до Галичини і Польщі цілі льокальні архіви з Правобережжя”⁸. Така інвентаризація цих польських “ревіндикацій” мала б неабияке значення для тих регіональних студій, що розгортались на базі ВУАН. Адже вже тоді було відомо, що в Галичині є церковні візитації Чигирині і Суботова старі види і плани міст Східної України, багаті матеріали до історії Поділля тощо.

Окрему співпрацю мали провадити Комісія історико-географічного словника та Комісія бібліографічного словника, які вже увійшли в зв’язки з львівськими дослідниками, і з якими на 1928 р. вже досить тісно співпрацювали М. Кордуба і сам І. Крип’якевич.

Однак найширша програма співпраці київських і галицьких дослідників мала б, за задумом І. Крип’якевича, розгорнутись на базі Комісії Західної України – перш за все в царині археології (дослідження городищ Володимира Червня, Галича, Холма, Звенигорода, Теревовлі тощо), археографії (дослідження і наукове видання Галицько-волинського літопису) і безпосередньо історичних студій, що мали охопити різні періоди й аспекти історії Галичини (видання західноукраїнського дипломатарію XIV–XV ст., люстрацій королівщин, галицьких візитацій, монографічне дослідження історії міст, освіти, як-от західноукраїнських шкіл XVI–XIX ст., інвентаризація пам’яток мистецтва, окремо видання літературних джерел до побуту історії Галичини тощо). Окремо виділялись студії в царині краєзнавства, що було чи не найменш дослідженим на той час. Причому ця робота мала б проводитись “при співучасті гуртків, що творяться у провінціальних містах (Борщів, Самбір і ін.)”. Цілковитим і досить поважним завданням мало стати дослідження західноукраїнської історіографії, що зробила вагомий внесок в історичну науку, але не була достатньо знаною і поцінованою.

Зрозуміло, що для втілення в життя такої поважної програми потрібні були чималі кошти і створення окремого організаційного центру у Львові, що “стояв би у постійних зв’язках з Комісією Західної України”⁹.

Та на 1928 р. вже були складні часи для ВУАН і єдиним, здавалось, реальним проектом на той час був план видання збірника “Західна Україна”. Але й він так і не вийшов. Видається, що ідея створення галицької групи вчених у системі ВУАН так і не була втілена в життя. Хоч Р. Крип’якевич і стверджує як про доконаний факт про організацію у Львові сталої “групи співробітників Історичної секції та Комісії Західної України ВУАН”¹⁰, підтримує цю думку О. Рубльов¹¹, однак ні у документах і листуванні І. Крип’якевича й М. Грушевського ні у фінансових звітах ми не бачимо даних про таку групу, отже, маємо право припустити її фактичну відсутність. Можливо, основною перешкодою в реалізації цієї цікавої і потрібної

⁸ Крип’якевич І. Записка про кооперацію..

⁹ Там само.

¹⁰ Крип’якевич Р. Михайло Грушевський та Іван Крип’якевич (за матеріалами неопублікованого листування й мемуарів) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 8: Іван Крип’якевич у родинній традиції, науці, суспільстві – С. 336.

¹¹ Рубльов О. Іван Петрович. До історії співпраці Івана Крип’якевича з установами ВУАН // Там само. – С. 754.

пропозиції І. Крип'якевича були фінансові труднощі, які супроводжували співробітників Академії від початків її існування, але в другій половині 1920-х рр. стали ще серйознішими.

Та все ж можна вважати, що частково плани М. Грушевського І. Крип'якевича були втілені в життя. За підрахунками Ф. Стеблій, на сьогодні 18 статей, тобто практично третину збірника "Західна Україна", нині можна вважати придатними для відтворення його змісту¹². Частково підготовлені матеріали були винесені на суд читача. Чимало для хоча б часткової реалізації цієї дослідницької програми робив сам І. Крип'якевич¹³. Частина із запропонованих І. Крип'якевичем напрямків наукових студій стала розроблятися в останні роки.

Тетяна Гошко (Львів)

¹² Стеблій Ф. Збірник "Західна Україна" – нездійснений проект М. Грушевською І. Крип'якевича // Там само. – С. 776.

¹³ З минулого Жовкви. – Жовква, 1930. – 36 с.; 3 історії Жовкви // Життя і знання. – 1932. – № 13, 14, 15; 1933. – № 1; Княжий Самбір і Самбірська волость // Літопис Бойківщини. – 1938. – № 10. – С. 26–33; Старий Холм (сторіччя XVI–XVIII) // Краківські вісті. – 1943. – Ч. 110. – 26 травня та інші.

ДВА ДОКУМЕНТИ ПРО РЯТУВАННЯ СВЯТО-МΙΚІЛЬСЬКОГО СОБОРУ НА ПЕЧЕРСЬКУ В 1927 РОЦІ

Про Свято-Микільський собор на Печерську існує доволі велика кількість публікацій в історичних, джерелознавчих, історико-архітектурних, мистецтвознавчих, релігієзнавчих та інших виданнях. Але нещодавно вдалося віднайти два документи, які проливають світло на те, як існував цей собор за декілька років до знищення у 1934 р., коли там діяла парафія Української Автокефальної Православної Церкви.

Микільський собор було збудовано на кошти гетьмана Івана Мазепи у 1690-х рр.¹ З початком визвольних змагань в Україні Микільський собор постраждав під час наступу більшовиків, коли 17/30 січня 1918 р. почався обстріл з гармат правобережної частини Києва.

Свято-Микільський собор став першим храмом, у якому було відслужено службу Божу українською мовою². Ця подія поклала початок конфлікту з єпископом Черкаським Назарієм (Бліновим), який керував Київською єпархією в період відсутності митрополита Київського і Галицького Антонія (Храповицького). До того протистояння між священноначалієм Православної Церкви в Україні та прихильниками автокефалії розгорталось упродовж 1917–1919 рр. у площині скликання Всеукраїнського собору 1918 р. та проголошення автокефалії Української Церкви. Після приходу більшовиків до Києва (лютий–серпень 1919 р.) радянська влада націоналізувала храми і почала передавати їх у користування зареєстрованим нею ж церковним громадам³.

¹ Січинський В. Зіждитель храмів і скарбів духовних // Пам'ятки України – К., 1991. – № 6. – С. 21–24. За виданням: Січинський В. Іван Мазепа людина і меценат – Філадельфія (США), 1951; та інші видання.

² Див., наприклад: Преловська І. 85 років тому вперше відправлено Службу Божу українською мовою // Наша віра. – К., 2004. – № 5 (193). – С. 3.

³ Преловська І. ВПЦР – організаційний осередок УАПЦ // Український церковно-визвольний рух і утворення УАПЦ Матер. міжнар. наук конфер. (Київ, 12 жовтня 1996 р.). – К., 1997. – С. 29–49; *ї ж.* Джерелознавчий аналіз документальних матеріалів Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря за 1919 рік (на матеріалах ф. № 4215 ЦДАВО України